

ΜΙΑ ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Για το βιβλίο

Ioannis Koubourlis,
La formation de l'histoire nationale Grecque. L'apport de Spyridion Zambelios (1815-1881), Institut de Recherches Néohelléniques-Fondation Nationale de la Recherche Scientifique, Athènes 2005, 377 σελ., σειρά: Collection Histoire des Idées, αρ. 5.

Έλλη Δρούλια

Χρόνια τώρα, και αναγκαστικά παλιότερα που δεν είχαν θεσμοθετηθεί και δεν προσφέρονταν μεταπτυχιακοί τίτλοι από τα ελληνικά πανεπιστήμια, Έλληνες επιστήμονες εκπονούσαν τις διατριβές τους σε αλλοδαπά πανεπιστήμια και κατά συνέπεια τις υπέβαλλαν στη γλώσσα του πανεπιστημίου που παρακολουθούσε τα στάδια της εργασίας τους στο υψηλότερο προσφερόμενο εκπαιδευτικό επίπεδο. Μεταπτυχιακές εργασίες και διατριβές Ελλήνων βρίσκονται κατατεθειμένες σε αγγλικά και αμερικάνικα, γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά και σπανιότερα σε ισπανικά ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, γραμμένες στις αντίστοιχες γλώσσες. Το είδος αυτών των μελετημάτων αποτελεί το κορυφαίο παράδειγμα της καλούμενης «γκρίζας» παραγωγής, καθώς ισορροπεί ανάμεσα στην επίσημη δημόσια έκθεσή τους κατατεθειμένα όπως είναι –σε δακτυλόγραφη μορφή και όχι έντυπη– στο πανεπιστήμιο σε ορισμένο αριθμό αντιτύπων, θεωρητικά διαθέσιμων σε όλους τους ενδιαφερόμενους αλλά στην ουσία με μηδαμινή κυκλοφορία. Άγνωστα παραμένουν στη σκιά μιας και δεν γίνονται γνωστά μέσω των μηχανισμών της πιο οργανωμένης βιβλιαγοράς. Το ζήτημα της κυκλοφορίας και διάθεσης των διατριβών τείνουν να λύσουν οι νέες τεχνολογίες που προσφέρουν τη δυνατότητα της ηλεκτρονικής πρόσβασης, εφόσον τα πανεπιστήμια βέβαια αποφασίσουν να αξιοποιήσουν τις πλούσιες συλλογές διατριβών που φυλάσσουν. Μιας

Η Έλλη Δρούλια είναι ιστορικός και εργάζεται στη Βιβλιοθήκη της Βουλής.

πρόσβασης ανοιχτής άνευ όρων, «που δεν εντοπίζεται αναγκαστικά, ούτε αποκλειστικά, μέσα στον περίβολο του πράγματος που αποκαλείται σήμερα πανεπιστήμιο», όπως σημειώνει παραστατικά κλείνοντας μία διάλεξη του ο Ζακ Ντεριντά το 1998.¹

Γεγονός είναι ότι η σύγχρονη ελληνική σκέψη δεν αποτελεί μέρος της δυτικής τράπεζας γνώσης και των δυτικών ζητήσεων γενικότερα, καθώς δεν έχει καταφέρει να εισχωρήσει και να εδραιωθεί ως ισόνομος συνομιλητής στην επιστημονική κουβέντα, παρόλο το πλήθος των Ελλήνων φοιτητών που έχουν παράγει μία πληθώρα διατριβών σε διάφορα πανεπιστήμια και οι οποίοι στη συνέχεια εξελίχθηκαν εντοπώς με επιτυχία στον τομέα τους. Το ελληνικό δίκτυο στη διεθνή σκηνή είναι ασθενικό και ευάλωτο, βασίζεται αποκλειστικά σε προσωπικές διασυνδέσεις τις οποίες περιφρουρούν με κάτι παραπάνω από ζήλο οι κατέχοντες, παρουσιάζει κενά και ασυνέχειες. Ακόμα και οι αναγνωρισμένοι –στη «δεύτερη πατρίδα» τους– ομογενείς επιστήμονες τις περισσότερες φορές συναντούν δυσκολίες ένταξης στο ελληνικό περιβάλλον. Μια στρατηγικότερη και συλλογικότερη προσπάθεια απαιτείται προκειμένου η ελληνική σκέψη να θεωρηθεί απαραίτητη παρουσία για την εικόνα των παγκόσμιων επιστημονικών ζυμώσεων. Και δεν είναι ότι δεν «μας παίζουν» οι ξένοι, οι άλλοι. Αντίθετα, μάλιστα, η αλήθεια είναι ότι αποζητούν την παρουσία μας και επιδιώκουν με κάθε ευκαιρία να περιλάβουν επιστημονικές εργασίες Ελλήνων, ενδιαφέρονται να διανθίσουν τα πεδία των ενδιαφερόντων τους, να εντάξουν το ελληνικό παράδειγμα με τις κανονικότητες και τις ιδιαιτερότητές του στην ευρύτερη εικόνα και επιπλέον, έχουν αποδειχθεί προσεκτικοί ακροατές της ελληνικής εμπειρίας. Είναι ότι υπάρχει μια δειλία ανοίγματος, μια ανασφάλεια πρωτότυπης δημόσιας έκφρασης, μια συλλογική εσωστρέφεια. Ερμηνείες για αυτή τη στάση υπάρχουν πολλές αλλά δεν είναι της στιγμής.

Αντίστροφα, τώρα, οι άνθρωποι που συνδέθηκαν με τον έναν ή τον άλλον τρόπο με την Εσπερία, ακολουθώντας τη διαδρομή των σπουδών ή των συνεδριακών συμμετοχών, εισάγουν νέες θεωρήσεις και γνωρίζουν στο ελληνικό κοινό ανθρώπους του πνεύματος και των γραμμάτων της Δύσης σε ικανοποιητικό βαθμό, αν και συχνά επιλεκτικά (μόνο όσους «αγαπούν» τους Έλληνες ή τουλάχιστον αντιπαθούν εκείνους που θεωρούνται «εχθροί» τους). Γνωρίζουμε περισσότερα για τον «έξω κόσμο» αλλά με δυσκολία αφήνουμε να μας γνωρίσουν. Τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας, οι εικόνες και ο τύπος κυρίως, συμβάλλουν καθοριστικά αλλά και η επιλογή

των μεταφράσεων παίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτή τη ροή.

Διατριβές –στα ελληνικά ή μεταφρασμένες από άλλη γλώσσα– φτάνουν στα χέρια εκδοτών που δέχονται να τις τυπώσουν και να τις προωθήσουν στην αγορά. Κατά τη διαδικασία, όμως, αυτή υπάρχουν απώλειες. Προκειμένου να «ελαφρώσει» και να γίνει πιο εύπεπτο το περιεχόμενό τους σε όσο το δυνατό μεγαλύτερο τμήμα του αναγνωστικού κοινού, το τεκμηριωτικό υλικό, αναπόσπαστο και απαραίτητο κομμάτι κάθε διατριβής, περικόβεται. Αφαιρώντας το η εργασία κολοβώνεται, τα επιχειρήματα αιωρούνται χωρίς τεκμηρίωση, οι κατασκευές δεν στηρίζονται σε κάποια ευνότητα ακολουθία δοκιμασμένων συλλογισμών μιας και λείπουν οι συνδετικοί κρίκοι των πηγών. Και ακόμα χειρότερο, ενώ είναι σχεδόν αδύνατο μια έκδοση που προέρχεται από το χώρο των διατριβών να γίνει best seller, συγχρόνως καθίσταται άχρηστη για την ερευνητική κοινότητα, καθώς δεν υπάρχουν σημειώσεις, παραπομπές, πηγές, όλες οι χρήσιμες και σχολαστικές λεπτομέρειες... Μετατρέπονται σε βιβλία υβρίδια που κουβαλάνε από την αρχική τους σύλληψη εγγενή μειονεκτήματα. Εκτός, πάλι, αν βρουν το δρόμο τους προς τη χρήση του πανεπιστημιακού εγχειριδίου που ρητά δεν πρέπει να είναι διατριβή αλλά κάτι παραπλήσιο το μπορεί. Από την άλλη πλευρά, τα επιστημονικά κέντρα που αποφασίζουν να εκδώσουν διατριβές έχουν πλήρη συναίσθηση του σκοπού που πληρώνουν και του κοινού στο οποίο απευθύνονται. Δεν αναμένουν κανένα οικονομικό κέρδος δημοσιοποιώντας μια φέτα έρευνας, για αυτό και εν γνώσει τους, τα αντίτυπα που τυπώνουν συχνά δεν πλησιάζουν καν τη χιλιάδα.²

Το βιβλίο του Ιωάννη Κουμπουρλή αποτελεί την 87^η έκδοση στη σειρά του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και το πέμπτο στην υποσειρά Collection Histoire et Idées («Συλλογή Ιστορία και Ιδέες»). Η υποσειρά εγκαινιάστηκε το 2001 και στις πέντε εκδόσεις που αριθμεί συγκαταλέγονται τρεις τίτλοι στη γαλλική γλώσσα. Πρόκειται για μια σειρά που εξυπηρετεί ένα διττό προορισμό: την πολιτική ελληνικής διεκδούσης στη διεθνή βιβλιογραφία και την αξιοποίηση διατριβών γραμμένων, έτσι και αλλιώς σε μη ελληνική γλώσσα. Δεν είναι ακριβώς η διδακτορική διατριβή του Ιωάννη Κουμπουρλή, όπως κατατέθηκε το 2000 στην Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales του Παρισιού, αλλά «μια επεξεργασμένη εκ νέου έκδοσή», σύμφωνα με όσα αναφέρει ο ίδιος στο περιοδικό δοκίμης.³

Μια μικρή σκέψη για τη σελίδα των ευχαριστιών που έπεται των καθηρωμένων προ-

λεγόμενων του διευθυντή του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών, Πασχάλη Κιτρομυλήδη. Στις μέρες μας οι ευχαριστίες των συγγραφέων τείνουν να καταλαμβάνουν μεγαλύτερο χώρο, λεπτομέρειες για το δίκτυο στήριξης και περισσότερα –αν όχι και όλα– τα ονόματα ανθρώπων που συνέβαλαν καθοδηγητικά στην έρευνα, την εξέλιξη και τη συγγραφή, που προσέφεραν πρόσβαση στις πηγές και τις διέδυναν, που το διάβασαν σε αρχική εκδοχή, συζήτησαν και είπαν τη γνώμη τους, εκείνους που το επιμελήθηκαν, το ψείρισαν στη λεπτομέρειά του, που πρακτικά του έδωσαν υπόσταση ώστε να γίνει βιβλίο και τέλος, εκείνους που παρακολούθησαν από κοντά την προσπάθεια συναισθηματικά και οδήγησαν τον αθλητή στην καλύτερή του απόδοση. Και όπως στον αθλητισμό, το θέατρο, τις κινηματογραφικές ταινίες, τις παραστάσεις γενικά, την πολιτική και πάλι λέγοντας, πίσω από κάθε προσπάθεια που υπογράφεται ως ατομική κρύβεται δεν κρύβεται πια, υπάρχει αναγνωρισμένα– μια ομάδα ανθρώπων με κοινό στόχο.⁴ Τα μέλη της ομάδας δεν έχουν στεγανούς ρόλους. Μεταπηδούν από το ρόλο του συγγραφέα σε αυτόν του αναγνώστη, ή του συμβούλου ή του επιμελητή ή του τυπογραφικού σχεδιαστή ανάλογα. Προσεκτικά ιδωμένες οι ευχαριστίες δεν αναγνωρίζουν και δικαιώνουν μόνον την ομάδα, είναι κάτι παραπάνω, είναι το χρονικό της συγγραφής. Έτσι και εδώ, η πορεία από το Πάντειο στο Παρίσι και πίσω πάλι μετά από χρόνια και η ένταξη στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών...

Η εκτενής εισαγωγή που προτάσσεται (σ. [15]-51) είναι χωρισμένη σε δύο υποκεφάλαια. Στην «Μελέτη της διαμόρφωσης της ελληνικής εθνικής ιστορίας» ο Ι. Κουμπουρλής δηλώνει ότι αν και η μελέτη είναι αφιερωμένη σε ένα πρόσωπο, τον Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο, ασχολείται με την «ελληνική εθνική ιστορική σχολή», την ιδιαίτερη περίπτωση του επαγγελματία ιστορικού Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου, με προηγούμενα, παράλληλα και συναφή ιδεολογήματα, βάζει τις προϋποθέσεις εργασίας και τα όρια, αναλύει τους όρους και τη χρήση τους, τοποθετεί το ζήτημα χρονικά, γεωγραφικά, εθνοτικά. Το δεύτερο σκέλος της εισαγωγής αναφέρεται στη «Μελέτη του έργου του Σπυρίδωνος Ζαμπέλιου». Περιέχει μια σύντομη αναφορά στον πατέρα του Σπυρίδωνα, Ιωάννη Ζαμπέλιο, νομικό και συγγραφέα θεατρικών έργων, ένα συμπεριεμένο βιογραφικό του Σπ. Ζαμπέλιου. Κατηγοριοποιεί και εντάσσει το έργο του Σπ. Ζαμπέλιου σε α) μελέτες γλωσσολογικές, β) ιστορικά μυθιστορήματα, γ) εκδόσεις πηγών και δ) έργα ιστοριογραφικά. Τα διατρέχει και μας τα συστήνει σε γενικές γραμμές. Μιλάει για τον τρόπο προσέγ-

γισής του και τις πρακτικές ανάλυσης, εξηγώντας το σκεπτικό του, ένα σκεπτικό κοινωνιολογικό που τα έχει βάλει με το καίριο ιστορικά και πάντα σύγχρονο θέμα ταυτότητας, εμπλουτισμένο με δεξιότητες ιστορικού. Ο υπομνηματισμός, για παράδειγμα, εξαρχής και διαρκώς είναι πυκνός και λεπτομερειακός. Την εισαγωγή κλείνει με κατατοπιστικά για τα οκτώ κεφάλαια της μελέτης.

«Οι πρόδρομοι της εθνικής ιστορίας του Σπ. Ζαμπέλιου» επιγράφεται το πρώτο κεφάλαιο (σ. [53]-113) στο οποίο γίνεται αναδρομή για την ιστορική σκέψη που προηγήθηκε του Σπ. Ζαμπέλιου, πριν και μετά από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους. Βασισμένο το κεφάλαιο αυτό σε μακρά παραθέματα με τα αυτούσια λόγια των συγγραφέων, (χρήση που γίνεται και στα επόμενα μέρη και τεχνική που συνειδητά επιλέγει ο συγγραφέας), εισάγει τον αναγνώστη στην εικόνα των προηγούμενων εθνικών αναζητήσεων αυτοπροσδιορισμού. Τα συχνά παραθέματα ακολουθεί η παρουσίαση της σκέψης και οι αναλύσεις του συγγραφέα. Η μάλλον πρωτότυπη αυτή προσέγγιση προσομοιάζει με διάλογο μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος. Αν και ο όρος «ελληνοχριστιανισμός» πλάστηκε από τον Σπ. Ζαμπέλιο και καθιερώθηκε από τον Κ. Παπαρρηγόπουλο, νωρίτερα από αυτό το δίδυμο υπάρχει μια αλυσίδα βημάτων άλλων λογίων που σταδιακά κυοφόρησε τον όρο αλλά και την όλη κατασκευή της αδιάλειπτης συνέχειας του ελληνικού έθνους, της ιστορίας ενός έθνους που διέσχισε τρεις χιλιετίες σχεδόν αναλλοίωτο στα χαρακτηριστικά και τις αξίες του, αν και η κατάσταση του μεταβαλλόταν.

Τομή στην παρουσία του Σπ. Ζαμπέλιου στο χώρο των γραμμάτων και ουσιαστικά η κρίσιμη συμβολή του στην ιστοριογραφία αποτελεί η εισαγωγή του στα *Άσματα Δημοτικά της Ελλάδος*, όπου αναζητά και πιστοποιεί τη συλλογική λαϊκή συνείδηση από την Άλωση έως την αρχή του Αγώνα, που κυκλοφόρησαν το 1852. «Τα προλεγόμενα του 1852: το κάλεσμα για μια εθνική ιστορία», λοιπόν, αποτελεί το επόμενο αυτόνομο κεφάλαιο (σ. [114]-147). Δίπλα στις απόψεις του Σπ. Ζαμπέλιου τοποθετούνται και οι σύγχρονες ευρωπαϊκές και ιδιαίτερα εκείνες του γαλλικού ρομαντισμού.

Η τρίτη ενότητα με τίτλο «Η φιλοσοφία της ιστορίας του Σπ. Ζαμπέλιου: η εθνικοποίηση της ελληνικής ιστορίας με βάση την ιστορική οντολογία», συνιστά το πιο αναπτυγμένο κομμάτι της μελέτης (σ. 149-223), όπου αναπτύσσεται ο πυρήνας της φιλοσοφικής σκέψης του Σπ. Ζαμπέλιου. Διαιρείται σε πέντε υποκεφάλαια 1. «Το 'σχέδιο της Πρόνοιας' και η μαρτυρία του 1821», 2. «Από την εσχολογική Πρόνοια στην εθνική τελε-

ολογία: το εθνικό παρόν δίνει νόημα σε ένα παρελθόν χωρίς έθνος», 3. «Η αποκάλυψη του έθνους: 'η αποστολή του ελληνισμού' και τα 'όργανα' της θείας Πρόνοιας», 4. «Ο καταμερισμός εργασίας μεταξύ των εθνών: η παγκόσμια πρόοδος και η έννοια της 'ισονομίας', και 5. «Τα χαρακτηριστικά του ελληνισμού ή πώς 'Η Ελλάδα είναι λαός' σύμφωνα με το οντολογικό σχέδιο».

Όπως διατυπώνεται το κεφάλαιο «Ζητήματα μεθοδολογίας στην ζαμπελιανή ιστοριογραφία: η κριτική στην ιστορία των γεγονότων χρησιμεύει να προσδώσει στη βυζαντινή ιστορία ένα εθνικό χαρακτήρα» (σ. 225-242), το μέρος αυτό αναφέρεται σε ζητήματα μεθοδολογίας του Σπ. Ζαμπέλιου, τον τρόπο που προσεγγίζει τις βυζαντινές πηγές προκειμένου να αποδείξει την «ελληνοποίηση» που προκύπτει σταδιακά. Σύμφωνα με την νέα μεθοδολογία που ακολουθεί περνά από την ιστορία των βυζαντινών αυτοκρατοριών στη μαζικότερη του λαού.

Το πέμπτο κεφάλαιο, τα «Ζητήματα περιοδολόγησης» (σ. 243-270), αναφέρεται στην ένταξη της βυζαντινής περιόδου στην ελληνική ιστορία ή το και το ανάστροφο, με εργαλεία να βαραίνουν πρωτίστως τη φιλοσοφική βάση και ερωτήματα ιστοριονομικής φύσης, και στη συνέχεια έπεται η ιστορική έρευνα. Έχουν καταρτιστεί δύο πίνακες που αποδίδουν, ο πρώτος το περιεχόμενο της περιοδολόγησης του Σπ. Ζαμπέλιου και ο δεύτερος, τα χρονολογικά όρια και τον όγκο σε σελίδες που καταλαμβάνουν οι περίοδοι στο έργο του Κ. Παπαρρηγόπουλου.

«Η ιστορική διήγηση και τα επεξηγηματικά σχήματα: η ιστορική διαδρομή του ελληνικού έθνους σύμφωνα με τον Σπ. Ζαμπέλιο» (σ. 271-310) οριοθετούνται με βάση τα κύρια έργα του Σπ. Ζαμπέλιου: ο αντίκτυπος στην «ιστορία του ελληνισμού» μετά την κυκλοφορία των *Δημοτικών Ασμάτων* (1852) και ο επαναπροσδιορισμός μετά την έκδοση των *Βυζαντινών Μελετών* (1857).

«Ανακεφαλαίωση: Αξιώματα και συμπεράσματα της ζαμπελιανής ιστοριογραφίας σύμφωνα με την πολιτικό-ιδεολογική του τοποθέτηση» (σ. 311-330) είναι το προτελευταίο κεφάλαιο που καταδεικνύει πόσο αυτή η σύλληψη της ιστορίας γέννησε τη Μεγάλη Ιδέα που επηρέασε καθοριστικά την ελληνική εξωτερική πολιτική τουλάχιστον έως το 1922.

«Εν είδη συμπεράματος: Η επιβίωση των ζαμπελιανών σχημάτων στην ελληνική ιστορική συνείδηση» (σ. 331-345) είναι το καταληκτήριο μέρος, όπου σημειώνονται εκείνα τα αξιώματα που έμειναν και ρίζωσαν στην ελληνική ιστορική σκέψη και αποκρυσταλλώθηκαν μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα..

Ο Ι. Κουμπουρλής δεν επιθυμεί να μάθει Ιστορία από τον Ζαμπέλιο, να ελέγξει την

ακρίβεια των γεγονότων που παραθέτει ο Ζαμπέλιος. Γυρεύει να ερμηνεύσει τις επιλογές του, ώστε να αναλύσει προσλήψεις, ιδεολογήματα τα οποία εντέλει δρουν ιστορικά, καθώς μορφοποιούν συνειδήσεις, στεγανοποιούνται, διδάσκονται ως αδιαπραγμάτευτες αλήθειες και συντελούν στη στάση απέναντι σε τρέχοντα γεγονότα και λειτουργούν ως δείκτες για τη λήψη αποφάσεων. Πρόκειται για τη μοναδική ολοκληρωμένη δημοσιευμένη, έως τώρα, μελέτη αφιερωμένη στη ζαμπελιανή θεώρηση των ελληνικών ιστορικών πραγμάτων. Θεώρηση σημαντική που τόσο καθοριστικά έχει δράσει στη διαμόρφωση της εθνικής ιστορικής σχολής και κατ'επέκταση στην ελληνική εθνική συνείδηση. Το βιβλίο φέρνει στο ανατομικό τραπέζι τις απαρχές, τις ρίζες της θεώρησης που υιοθετήθηκε για μακρύ διάστημα και πρόσφερε στερεή θωράκιση στις αμφισβητήσεις που κατά καιρούς προέκυπταν. Και είναι λίγο ειρωνικό ότι ένα τέτοιο έργο βλέπει το φως σε γλώσσα άλλη, παρουσιάζοντας ένα βαθμό δυσκολίας στην πρόσβαση του ντόπιου κοινού.

Η βιβλιογραφία καταλαμβάνει παρά μία είκοσι σελίδες (σ. 349-368), περιλαμβάνει μονογραφίες, συλλογικούς τόμους και άρθρα που έχουν κυκλοφορήσει στα γαλλικά και τα αγγλικά ενώ η ελληνική βιβλιογραφία δίνεται σε αγκύλες μεταφρασμένη, και στα γαλλικά. Χωρισμένη σε θεματικές ενότητες, ξεκινά από τα έργα του Σπ. Ζαμπέλιου, στα οποία βασίστηκε και αναφέρεται ο Ι. Κουμπουρλής, χωρίς να είναι εξαντλητική όσον αφορά τη σύντομη και ποικίλη επιμέρους αρθρογραφία του. Περιλαμβάνει τις βασικές μονογραφίες του Σπ. Ζαμπέλια (μελέτες και μυθιστόρημα) και τα πιο σημαντικά άρθρα του δημοσιευμένα σε συνέχειες στο περιοδικό ποικίλης φιλολογικής ύλης του 19ου αιώνα, την *Πανδώρα*. Καθώς και ένα άρθρο για την ελληνική δημοτική ποίηση στη γαλλόφωνη αθηναϊκή εφημερίδα *Le Spectateur de l'Orient* που άρχισε να δημοσιεύεται τον Ιούνιο του 1856 και ολοκληρώθηκε ένα χρόνο αργότερα, τον Ιούλιο του 1857. Η επόμενη βιβλιογραφική ενότητα αφορά άλλες πηγές περιλαμβάνοντας βασικά έργα Ελλήνων και ξένων του 19ου αλλά και των αρχών του 20ού αιώνα. Ακολουθεί η παράθεση έργων που ανήκουν στον χώρο της ιστορίας των ιδεών στη Ελλάδα και συνεχίζει διευρύνοντας τον ορίζοντά του με έργα, κυρίως των πρόσφατων δεκαετιών 1980 και 1990, για τις εθνικές ιδεολογίες και ιστοριογραφίες. Καταλήγει με γενικά έργα από διάφορες περιοχές διαφορετικών χρονικών στιγμών.

Τέλος, το βιβλίο κλείνει με το απαραίτητο ευρετήριο κυρίων ονομάτων (σσ. 371-377) αλλά λόγω του ενδιαφέροντος που παρουσιάζει στις μέρες μας το θέμα του εθνικού και του εθνικισμού, θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο να είχε συνταχθεί και ευρετήριο όρων και εννοιών.

Η παράθεση σελίδων τίτλων των σχετικών βιβλίων του Σπ. Ζαμπέλιου δίνουν ανάσα στο κείμενο και εικόνα στον αναγνώστη για τις εκδόσεις για τις οποίες γίνεται λόγος, καθώς είναι μετρημένες ανατυπώσεις του έργου του στις μέρες μας, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει οπτική στους σύγχρονους.

Μια τελευταία παρατήρηση για την εικονογράφηση του εξωφύλλου. Με βάθος το ζεστό κίτρινο και κάτω από τα κόκκινα –συνεχίζοντας νοερά τη βενετσιάνικη παράδοση των πρώτων ελληνικών εκδόσεων– γράμματα του τίτλου, εικονίζεται ένα ιχνογράφημα του Αθανασίου Ιατρίδη (1799-1866) που φυλάσσεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Διάσπαρτα κατά μήκος του κάτω μέρους του σχεδίου κείνται ερείπια της αρχαιότητας, σπασμένες κολόνες. Στη μέση ορθώνεται μια στήλη πάνω στην οποία κουρνιάζει ένας αετός που περιβάλλεται από «Ζήτω η ελληνική αυτοκρατορία» και πάνω από τον αετό σε φωτισμένο ακτινοβολεί το σύμβολο του σταυρού από το οποίο πηγάζουν τα λόγια «εν τούτω νίκα» και βρίσκονται σε παραλληλία με το σπαθί του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Η κολόνα χωρίζει την αρχαιότητα, που εκπροσωπείται από τις στρατιωτικές μορφές των Πύρρου, Αχιλλέα και Μεγάλου Αλεξάνδρου, από τη βυζαντινή περίοδο στην οποία κυριαρχεί ο έφιππος Μέγας Κωνσταντίνος. Η προτομή του Ομήρου διασώζεται στη βυζαντινή περίοδο ενώ στη δεξιά γωνία αναπαρίσταται μια σκηνή από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Η αδιάσπαστη συνέχεια του ελληνισμού εικονοποιημένη. Η ιδέα της γέννησης και ιστορίας του ελληνικού εθνικισμού –λειτουργική χωρίς αμφιβολία αν και συνάντησε αντιρρήσεις από τον κύκλο των Διαφωτιστών έως ότου εδραιωθεί αμετάκλητα– αποδεκτά παγιωμένη, σταθερά και αμετακίνητα μεταδιδόμενη από γενιά σε γενιά ενάμιση αιώνα τώρα. Ο πυλώνας που αιτιολογεί την εθνική μας ύπαρξη στο στερέωμα. Μας αγκαλιάζει από κούνιας, μας περιβάλλει όπου και να γυρίσουμε να κοιτάξουμε, από το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη στην πλατεία Συντάγματος έως την ιστορική αφήγηση πίσω από την εναρκτήρια τελετή των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Μας μπλοκάρει τη σκέψη, το μέλλον. Μας διέπει και μας κατατρέπει. Παραμένουμε προσκολλημένοι αναπόδραστα πάνω της, φοβού-

μενοι να αμφισβητήσουμε έστω και το παραμικρό, μην τυχόν βρεθούμε υπόλογοι ο ένας απέναντι στον άλλο. Μια γερασμένη απομυζήμενη κατασκευή που επιβιώνει χωρίς ιδιαίτερες προσαρμογές στη σύγχρονη εποχή. Και στην τρέχουσα εκδοτική έξαρση επανεκδόσεων παλιότερων ανασκοπήσεων και ιστοριών του ελληνικού έθνους, της ελληνικής ιστορίας, της ιστορίας του νέου ελληνισμού, των ιστοριών της Ελλάδας του 20ού αιώνα, του ελληνικού κράτους και όποιες άλλες που εξετάζουν την ιστορία από διαφορετικές σκοπιές –οικονομικές, πολιτικές, κ.ά.–, έργα συλλογικά ή και ατομικά, παρουσιάζονται τεκμηριωμένα μελετήματα, άρτιες μεθοδολογικά εργασίες, νέα στοιχεία βασισμένα σε σειριακές πηγές πρωτογενείς και δευτερογενείς, όψεις άγνωστες και θέματα απάτητα, ακριβείς αποτυπώσεις, ερωτήματα απαντημένα ή απλώς τοποθετημένα, ακόμα και συμπεράσματα ανατρεπτικά ως προς τα ισχύοντα στερεότυπα και τις συνήθεις μυθολογίες, ολοκληρωμένη συνθετική πρόταση, όμως, όχι. Καθαρή και ξάστερη, όσο γίνεται, χωρίς υπαινικτικές τομές, έμμεσες προτάσεις, νοούμενα μέσα από τις γραμμές, με απώτερο στόχο να γίνει κτήμα όλων, να μπει και στα σχολεία, να ελευθερώσει συλλογικά από την καταπίεση της αρχαίας υπεροχής, του συνδρόμου της εθνικής ανωτερότητας. Και αυτή όχι για πάντα, για τώρα, έως ότου να την αποδομήσουμε για να δημιουργήσουμε νέα.

Έχουμε μέλη στιβαρά, μύες γυμνασμένους, σάρκα, αλλά χωρίς σκελετό για να πλαστεί ένα σώμα. Όστε να υπάρξει μια κατασκευή που θα μας συμφιλώσει με το παρόν της διεθνούς κοινότητας που κερδισμένος στόχος της είναι –θεωρητικά τουλάχιστον– να περιλαμβάνει και να μην αποκλείει, να κερδίζει από την ποικιλία της πολυπολιτισμικότητας. Οι άλλοι μας «παίζουν», μόνο που εμείς μοιάζει να αμελούμε να μάθουμε τους νέους κανόνες του παιχνιδιού, πόσο μάλλον να έχουμε προτάσεις δικές μας...

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Ζακ Ντερριντά, *Το Πανεπιστήμιο άνευ όρων*, μετάφραση-σημειώσεις Βαγγέλης Μπιτσώρης, Αθήνα, Εκκρεμές, 2004, σ. 85.
- 2 Στη σειρά του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών/EIE, Collection Histoire et Idées, ο αριθμός αντιτύπων σύμφωνα με τον κολοφώνα είναι 700.
- 3 *δοκμές*, τχ. 13-14, Άνοιξη 2005, σ. 137.
- 4 Ακόμα και σε μια παρουσίαση σαν και τούτη υπάρχει, και την ευχαριστώ με τη σειρά μου.